

tiszteletben kell tartania minden kiadás szerkesztőjének, amely arra figyelmeztesse, hogy valóban költői szöveg s nem a *Halotti beszéd* van előtte. Itt természetesen elsősorban az Akadémia kiadványaira gondolok. Az apparátus nem lehet sem adattár, sem feltevések gyűjtőhelye, de puritán szövegkritikai megjegyzésekre sem szorítkozhatik, ami — s ezt éppen Petőfi-kiadásunk példája mutatja — a gyakorlatban úgysem valósítható meg. Azt sem tartom éppen szerencsésnek, — hogy külön, mintegy függetlenített kötet tartalmazza majd az apparátust.

Azzal is tisztában kell lennünk, hogy a mennyiségi teljesség a pozitivisták kutatás fikciói közé tartozik. Ha már mindenáron filologizálunk, rá akarunk mutatni egy-egy vers forrására vagy mintájára, azt hiszem, elegendő rögzíteni a kutatás végső, megbízható eredményét s felesleges beszámolni a kutatás minden részleteredményéről (De erről más összefüggésben).

Összegezem megjegyzéseimet:

Lehet, hogy aprólékos, pontoskodó voltam, de tettem ezt azért, mert tudatában vagyok annak a felelősségnek, amellyel népünknek, Petőfinek s az Akadémiának tartozunk. Mert a Petőfi-kiadásnak, amely az Akadémia nevét viseli, olyannak kell lennie, hogy minden későbbi kiadásnak alapjául szolgálhasson. S ez vonatkozik nemcsak a szövegre, amelyről már megállapítottam, hogy gondozása — már amennyire ellenőrizhettem — kifogástalan, hanem a legjelentéktelenebb jegyzetre is.

Megjegyzéseim egy része vitatható, de mindenesetre ez a részük is megvitandó. Az esetek nagy részében azonban — azt hiszem, — vitathatatlan tényekről van szó, s mi nem helyezkedhetünk arra a kényelmes idealista álláspontra: annál rosszabb ez a tények szempontjából.

Turóczi-Trostler József

A MAGYAR HELYESÍRÁS SZABÁLYAI

Kilencedik, átdolgozott és bővített kiadás. Bp., 1950.

I.

Gyakorlati téren a nyelvtudomány elsősorban bizonyonnyal a helyesírás és a nyelvhelyesség szabályozásával szolgálhatja a társadalom mindennapi munkáját. S valahányszor a normákat megállapító szaktudósok elzárkóztak a tömegek reális szükségleteinek a megismerése és figyelembevételére elől, mindig szakadék állott be a hivatalos szabványgyűjtemények meg az általános nyelvszokás, illetőleg a valóságos helyesíró gyakorlat között — s a harcból az élet, a haladás, a gyakorlatilag is helyes került ki győztesen. Gondoljunk csak az ikes igeragozást erőltető stílusbanok vagy a cz-t védő helyesírási szabályok sorsára! Másfelől azonban: bár a helyesírást nem pusztán nyelvtudományi szempontok irányítják (részben a nyelvhelyességet sem), az írásgyakorlat meg a művelt tömegek nyelvszokása is könnyen holtvágányra szaladt, ha nem kapta meg a szükséges segítséget a nyelv életének, rendszerének leghivatottabb ismerői részéről. Egyetlen művelt nép sem nélkülözheti az egységes helyesírás és a nyelvhelyesség jól megfontolt irányítását. Ma már csak mosolyoghatunk MÜLLER MIKSAÉK elképzelésén, hogy t. i. a nyelv tőlünk független életet élő, külön organizmus, s «éppen úgy gondolhatnánk arra,

hogy megváltoztatjuk a vérkeringés törvényeit, vagy hogy testünk magasságát megtoldjuk egy hüvelykkel, mint arra, hogy változtatunk a beszéd törvényein» (vö. Msn. II, 49). Pedig GOMBOCZ ZOLTÁNNAK a köznyelvi nyelvhelyesség kérdésében vallott szociológiai felfogása lényegében szintén ilyenféle eredményre vezet (MNY. XXVII, 11).

A hangnyelvről a sztálini tanítás többek közt azt mondja : «a nyelvnek mint társadalmi jelenségnek sajátja az a minden társadalmi jelésre... jellemző közös vonás, hogy a társadalmat szolgálja... A nyelv a társadalmat mint az emberek érintkezéscének eszköze, mint a gondolatok kicserélésének eszköze... szolgálja» (A szovjet nyelvtudomány kérdései 294—95). Világos, hogy írásunkat szintén a maga szolgálatára fejlesztette ki a társadalom, s hogy ez a szolgálat a hangnyelvnek egyfelől mennél hívebb, tökéletesebb. másfelől mennél egyszerűbb, gyakorlatiasabb közvetítésében áll. Akadémiánk alapításának 125. évfordulójakor több előadás is hangsúlyozta, hogy az írás többnyire éppen úgy fejlődik, mint a nyelv, azaz az új minőség «elemeinek fokozatos és hosszas felhalmozódása útján,... a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján», nem pedig a létező megsemmisítése és egy új felépítése útján — azaz nem robbanásszerű átesapások útján. A mi helyesírásunk története különösen tisztán mutatja ezt az állandó, fokozatos fejlődést. Írásunk lényegében nem a hagyományon alapul, s ha néha hosszabb-rövidebb harc árán is, eddig mindig elkerülte a megmerevedés veszélyét, inkább vállalva a többszöri változással járó kisebb gyakorlati kellemetlenségeket.

Mindezekből — úgy gondolom — elég világosan következnek azok a szempontok, amelyeknek az érvényesítését az új kiadványtól elvárhatjuk : figyelembe veszi-e, helyes irányban és arányban alkalmazza-e a tudomány és gyakorlat parancsait? Jól tükrözi-e helyesírásunk fokozatos fejlesztésével azt az utat, amelyet társadalmunk és nyelvünk az utolsó : «nyolcadik, javított kiadás (negyedik lenyomat)» megjelenése (1946.) óta megtett ? Nem maradt-e el emögött ? Nem erőltet-e túlságosan gyors és széleskörű (robbanásszerű) változást, ugrást ? Nem zárja-e el a további tökéletesítés lehetőségeit ?

Némileg megkönnyíti a mérlegelést, hogy a könyvnek (a továbbiakban : 9. kiad.) két előszava és — némi túlzással szólva — két önbíráta is megjelent. Az egyik, a végleges előszó magában a műben (5—6), a másik, PAIS DEZSÓ eredeti fogalmazása, MNY. XLVI, 380—83 ; az egyik bírálat és önbírálat az utóbbinak a folytatásaképpen, a másik a 9. kiad.-hoz utólag kiadott, négylapos «helyesbítések»-ben.¹

II.

Az új kiadásra a végleges előszó szerint elsősorban is azért volt szükség, mert az 1946-inak (a következőkben : 8/4. kiad.) a példányai már 1949-re teljesen elfogytak. 1950 elején megkezdődött az anyag átdolgozása, s ekkor kiderült, hogy «a ránk szállott és lényegében 1922 óta változatlan.... szabályzat felett minden tekintetben eljárt az idő». A felmerülő reformok kidolgozásához azonban a jelenleginél több időre volna szükség ; s ezért egyben «több olyan kérdés megoldását is a következő kiadásra hagytuk, amely esetleg már most végrehajtható lett volna. Nincs ugyanis semmi

¹ Ismertetésem bemutatása óta megjelent még egy bírálat : BENKŐ LORÁNDÓ (MNY. XLVII, 89—90). TOMPA J.

értelme annak, hogy a reformot apránként, kiadásról-kiadásra valósítsuk meg, hiszen ezzel csak zavart, bizonytalanságot okoznánk, s a helyesírás gyakorlati munkáját nehezítenénk meg.» Mindamellett «jelentős tartalmi és formai változtatást eszközöltünk mind a szabályzati, mind a szótári részben» — olvassuk tovább. S az előszó szerint a reformok megtárgyalása a 9. kiad. megjelenése után sem szakad meg, hogy a következő kiadás hamarosan ezeket is közölhesse.

Mindebből az látszik, hogy kiadványunk előkészítése későn kezdődött el: négy évvel az előzőnek a megjelenése után, mikor a könyvkereskedésekben már vagy egy esztendeje nem lehetett kielégíteni a keresletet. Minthogy pedig az elkészülés ünnepi határidőhöz volt kötve, a munkatársak valóban nem fejezhették be a bonyolultabb reformok kidolgozását az imprimatúráig, sőt a «Helyesbítések» így is hivatkoznak «a rendelkezésre álló idő rövidségé»-re, s PAIS is megemlíti «a nem éppen szerencsésen siettetett munkaütem»-et (i. h. 384).

Volt azonban a fentebb idézett szövegben egy szerintem kevésbé helytálló érv is: «semmi értelme annak, hogy a reformokat apránként, kiadásról-kiadásra valósítsuk meg, hiszen ezzel csak zavart, bizonytalanságot okoznánk.» Apróbb reformokat t. i. így is megvalósított a 9. kiad., s efféle minden következő kiadás hozhat — remélhetőleg hoz is, ahányszor csak kell. Aki ezt eleve meg akarja akadályozni, az egyben elszakítaná írásunkat az élet és a nyelv folyamatos követésétől, a fejlődéstől, s előbb-utóbb nyíltan vagy burkoltan hajlandó áttérni a nyugati nyelvekéhez hasonló történeti helyesírásra is (pl. Msn. XVII, 81). Ha tehát valamely további pontban már tisztázódott a reform minden részlete, akkor okosabb lett volna ezt rögtön a jelen kiadványban is érvényesíteni.

A mostani szabálygyűjtemény láthatólag először is abban alkalmazkodott a társadalom mai követelményeihez, hogy a politikai fejlődés meghaladta anyagot vagy elhagyta, vagy pedig korszerűbbel helyettesítette. Az előzőre példa lehet a főnemesi és a vitézi cím írásmódjának elhagyása; az utóbbira a példaanyag tartalmi felfrissítése. Jelentékeny érték a korszerűsítés terén az orosz tulajdonnevek és egyéb szavak írására vonatkozó gazdag szabálycsoport is.

Azt, hogy miféle újításokat hagyott későbbre, nem sorolja el a 9. kiad. Csak a Magyar Nyelvőr egy-két cikke meg újsághírek alapján sejthetjük, miről folytak leginkább a tanácskozások: nyilván főleg az *ly* meg a hosszú *i*, *ú*, *ü* letű elvetéséről. Ezeknek a változtatásoknak a függőben tartásáért azonban nem tennék szemrehányást a szerkesztőknek. A hosszú *i*, *ú*, *ü* elhagyását nem tartom olyan egyszerűsítésnek, amely nyelvszegényítés nélkül most megoldható. Az *ly* eltörlését én sem helytelenítem, csak az időpontját nem gondolom egészen közelinek. Jó alkalom lett volna a tankönyvkiadás egyik fordulópontja: akár a felszabadulás után közvetlenül, akár valamelyik későbbi tankönyvcseré idején. Ma aligha kérhetnének egészen új tankönyveket, népszerű brosúrákat, utcatáblákat, feliratokat stb. evégből: már pedig enélkül az áttérés igen hosszadalmas volna. Még így is alapos népszerűsítő mozgalomra, magyarázó és gyakorló tanfolyamocskára volna szükség. Aligha tévedek, ha a többi szóba került reformot is egyszerűsítő, ill. egyszerűsítő jellegűnek képzelem, hogy megkönnyítse «a dolgozók tömegeinek a művelődés sáncaiba való fokozatos bejutását» (Előszó 5). S ezen a téren a 9. kiad. néhány kezdeményezését bátortalannak, egy kissé határozatlannak

érezem. Nézzük pl. a tulajdonnevek csonkíthatatlanságáról szóló régi szabályt! A MHSz. 8/4 kiad. 109. pontja azt kívánta, hogy a tulajdonnevek végén ne egyszerűsítsük az ilyenféle alakok írását: »*Mihálylyal, Károlylyal, Györggyel, Erdélylyel, Tihanylyal, Szilágygyal*«. A 9. kiad.-ban ez a szabály elmaradt, illetőleg a családnevekre korlátozódott (13. p.): *Keménynyel*. A változtatásra azonban semmi sem figyelmezteti az olvasókat; a *-val, -vel* és a *-vá, -vé* rag *v*-jének a hasonulásával kapcsolatban (71. pont) egyetlen helynévi vagy keresztnévi példa sincs. A szótári részben is csak a *Károlylyal* adatból jöttem rá az egyszerűsítésre, mert se a *Györggyel*, se a *Mihálylyal*, se az *Ipollyal, Nápollyal, Erdélylyel* nincs benne. De mit ér a könnyítés, ha a helyesírás tanítói sem veszik észre? Aztán fölösleges volt a családnevekre vonatkozólag érvényben hagyni az egyébként valóban nehézkes szabályt. Vajjon mi baj származhat abból, hogy valaki ilyen alakban olvas először egy családnevet: *Arannyal, Keménnyel*? Más ragtalan alakot úgysem tud belőle elvonni, mint ezt: *Arany, Kemény*. S egy másik csoport családnevét eddig sem volt «*tabu*»: az *a, e, o, ö* végű személynevekben ragok, jelek, képzők előtt hosszú *á, é, ó, ő* betűt írtunk (126. p.): *Móra — Móráról, Dante — Dantét, Cicero — cicéroi, Nexö — Nexöre*. — Ugyanígy megengedhetnénk a *Színnyei, Sennyei, Hettyei* stb. névnek köznevek módjára való elválasztását is (*Színnyeyei, Senyneyei, Hettyeyei*), a 22. p.-ban követelt *Színnyei* stb. helyett. Elsősorban még nem találtam átlagos helyesíró készségű embert, aki az utóbbit követte volna. Másodszor nincs semmi ok rá: aki elválasztva lát először ilyen nevet (*Színnyeyei*), éppen úgy a helyes alakot következteti ki belőle, mint aki ebben a szokatlan formában látja: *Színnyei*. Régies írású névből én maradjunk meg ennél a cifra figuránál (*Bat-thyány*); de egy-két magnásnév miatt ne erőltessünk ilyen írást: *Hos-szú, Beret-tyói, Il-lyés* stb.

Az idegen szavak elválasztásában ismét jó alkalom nyílik az egységesítő egyszerűsítésre; a 9. kiad. azonban ezt is csak részben ragadta meg. A 8/4. kiad. 217. p. így szólt: «Az olyan idegen összetett szavakat, melyeknek elemeit érezzük, azok szerint választjuk el; pl.: *kilo-gramm*, mert érezzük benne a *kilo*-t.; így *tele-gramm, epi-gramm, melo-dráma, in-struktur, in-stál, konstrukció, kon-traktus, pro-skríbál, re-flexió*, mert a tanult ember kieri belőlük a *gramm, dráma* szót, az *in-, con-, pro-, re-* igekötőt». Úgy látom, az új természettudományos-technikai közműveltségbe nem tartozik bele olyan mértékben a görög és a latin igekötők vagy más szóelemek felismerése, hogy érdemes volna fönntartani ezt a megszorítást; latin- és görög tanításunk mai céljai sem támogatják. A 9. kiad. látszólag ugyanígy gondolkodik, hiszen a szabályzatból kihagyta az idézett kívánalmat. Legföljebb azt kerestem, került-e a szabályos elválasztás példái közé ilyen: *pe-da-gó-gus* (az idegen ízű, tudákos *ped-agógus* valóban régen eltűnt a közszokásból), *i-ni-ci-álé*. Ilyent nem találtam, ellenben a szójegyzékben éppen arra az idegenszerű elválasztásra akadtam három példában, amelynek a szabályát a szabályzat láttuk — elhagyta: *e-pi-gramm, kilo-gramm, pro-gramm*. A többi hasonló szónál nem közöl a szótári rész elválasztást, tehát nem tudom, mi az álláspontja (pl.: *anarchia, inspiráció, kongresszus, progresszív, reflex*).

Ismeretes, hogy állandó mondatszerkezetekből, szókapcsolatokból lassan összetett szavak lehetnek. Ennek megfelelően fejlődnie kell a helyesírásnak is: amely szavakat régebben külön írtunk, azokat egy idő múlva esetleg egybeírjuk, így jelezve a hangsúly és a jelentés «*ömbösödését*». Persze ez a folyamat minden szónál máskor fejeződik be, s ez megnehezíti a szabály-

alkotást, egységes eljárást. Másrészt nem hagyhatjuk figyelmen kívül a hasonló alkotású szavak (szerkezetek) analógiáját vagy a túlhosszú szavak írásának és kiejtésének kellemetlenségeit stb. sem. A 9. kiad. ezen a téren is a fejlődés irányát jelzi, főként a szótári részben; mégis mintha jobban megriadt volna a sokat emlegetett «egybeíró járványtól», mint kellett volna. Ne felejtjük el, hogy a nyelvfejlődés a szóösszetétel irányában halad, nem visszafelé: a szerkezetek szétbontása felé. Főként a *részt vesz, nagyra vágyik, férjhez megy, éhen hal, szemre hány* stb. írást érzem régiesnek a mai nyelvállapothoz képest. A 158. p. szabálya úgysem egyetemes érvényű: a szómutató maga is egybeírja az *egyetért* tárgyast, a *szembeszáll, végrehajt, véghezvisz* stb. határozós szókapcsolatot. Helyesebb lett volna szőrintem a szabályt enyhíteni, s az egybeírást még egy pár szóban engedélyezni. — Ugyanígy ellene vagyok annak, hogy megtagadjuk a *-mellék, -melléki* utólagos összetételeket, s helyettük a régiesebb, nehézkesebb *a Duna melléke, Duna melléki* szerkezeteket erőltessük. A nyelvfejlődéstől nem szakadhat el ennyire az írás.

Ugyancsak a fejlődés, az egyszerűsítés érdekében tér át könyvünk néhány szó esetében a hagyományos, ill. szóelemző írásról a kiejtés szerintire. Ezt a helyes eljárást még egy-két szóra kiterjeszthette volna: *a lélekzés, lélekzet* szóban úgyis *g-t* szoktak írni, annyira elszakadt jelentésében az alapszavától (vagy a *légzés, légső* analógiája hat rá?); a *szalay* szóban az én tapasztalatom szerint a *szallag* kiejtés és írás lassan általánossá válik stb.

III.

A szabályzat anyagának átcsoportosításában és megfogalmazásában még több szerencsés változtatás történt. Az előszó joggal írja erről: «a kiszélesült olvasóközönségre való tekintettel fogalmazásában könnyebbé, érthetőbbé tettük, a jobb áttekinthetőség kedvéért beosztásában nagymértékű átcsoportosítást végeztünk, s a réginél jobban tagoltuk címekkel és alcímekkel. Továbbá több kisebb részt elhagytunk vagy összevontunk benne. Végül pedig a szabályzat példaanyagát is kellően felfrissítettük.»

Az áttekinthetőbb beosztás és a címek, alcímek alkalmazása valóban nagy segítséget nyújt a használatban. Elég összehasonlítanunk a mostani meg az előző kiadás tartalomjegyzékét egymással: akkor csupán tizenkét paragrafus címét jelezte a MHSz., most két lapra terjed a címek és alcímek sora. A fő- és az alrészek, ill. pontok beosztását nem a nyelvtani rendszernek, hanem — helyesen — a helyesírásnak a sajátos szempontjai szabták meg. Az első három fejezet címe pl. ez: *A betűk. — Az elválasztás. — A szóalak megállapításának szempontjai*. Ezután némileg zavarja a jó áttekinthetést, hogy az utolsó fejezet három nagyobb részét (*A fonetikus írás. — A szóelemző írás. — A hagyományos írás.*) az eddigiekhez hasonló szedésű főcím vezeti be, mintha amazokkal egyenrangú anyagot tartalmaznának. Legalább I., II., III. szám vagy *A), B)* és *C)* jel volna előttük! — A további fejezetek sora: *A kis és a nagy kezdőbetűk. — Az idegen szavak és tulajdonnevek írása. — Az orosz szavak és tulajdonnevek írása.* (A két cím stiláris összehangolását jegyzet pótolja a 26. lapon.) *Az egybeírás és a különírás. — Az írásjelek. — A rövidítések.*

Az idézett címjegyzékből már látszik, hogy a régi kiadás 5. §-ának az anyaga («Egyszerűsítések») most elmaradt: ez az írásmód valóban nem igényel külön magyarázatot. Az egyes fejezetek további tagolása is jóval

gyakorlatibb lett. Csak egyetlen példát idézek : régen az elválasztás szabályaira csak nagysokára, a 9. §-ban került sor, lényegében összefüggéstelenül : most ellenben a második fejezetben, tehát rögtön a magán- és a mássalhangzók betűi után tárgyaljuk őket.

A szabályok megfogalmazása és magyarázata is előnyösen változott : világosabb is, gazdaságosabb is lett. Az elválasztás szabálya (16. p.) pl. általában nem változott, csak egyetlen mondattal bővült : «A magyarban minden szó annyi szótagra bontható, ahány magánhangzó van benne.» Ezzel a régi szöveg konkrétebb, szemléletesebb lett. Érdekes összehasonlítani pl. az *i, u, ü — í, ú, ű* írásáról szóló pontokat (29—37.) a régiekkel (22—24.) : az egész rész áttekinthetőbbé, egyszerűbbé vált. Lényegesen ügyesebb a zárójelre vonatkozó új szabály is (212—13.) a réginél (260. p.). Sokszor a fölösleges példák elhagyása is növelte a használhatóságot (pl. 29—37. p.).

Természetesen akadnak olyan részletek is, amelyekben tovább egyszerűsíthetnénk vagy javíthatnánk az anyagbeosztást, fogalmazást, esetleg eltüntetnénk a látszólagos ellentmondást, pontatlanságot.

A szabályok sorrendjében haladva :

8, 13: A családnevekben előforduló régies betűkre nem kellene kétszer (külön a magánhangzók és külön a mássalhangzók betűi közt) kitérnünk.

10: «A rövid mássalhangzókat egy betűvel írjuk» — mondja a szabály, s a példák közt említi a *madzag* szót is. Ebben azonban rövid kétjegyű betűt írunk ugyan, de hosszút (ikerített) ejtünk.

11: «A *dz*... első jegyét akkor sem kettőzzük meg, ha hosszan ejtjük... : *bodza, edz*» — olvassuk. Csakhogy a második jegyet — a szóelemzés alapján — igen : *edzze, fogódzzunk* (vö. 69. p.).

19: «A két magánhangzó közti hosszú kétjegyű mássalhangzókat... elválasztáskor ki kell egészíteni... : *ösz-sze, pogy-gyász*». A *dzz*-t azonban nem : *edzze — edz-ze*.

47: Nem beszélhetünk «a hangszalag nélkül», csak «a hangszalagok rezgése (működése) nélkül» képzett hangokról.

49: A birtokos személyragokkal kapcsolatos összeolvadásra idézett hat példában egyformán hosszú mássalhangzót ejtünk ; jó volna egy-kettő helyett rövid mássalhangzósat iktatnunk : *kertye — kertje, pontya — pontja*.

50: A 6. sorban «sem jelöli» kellene a «nem jelöli» kifejezés helyére. (Az előző pont is ezt mondta : «Az írás... ezt nem jelöli.»)

51: Itt ismét «nem jelöli» olvasható, «sem jelöli» helyett.

67: Ehelyett : «*ss*-el, *ssz*-szel és *zz*-vel ejtjük és írjuk», így mondhatnánk : «*ss*-sel» vagy «*ss*-nek stb. ejtjük, és így is írjuk.»

75: A szóvégi magánhangzónak az *-i* képző előtti eltűnésére még egy pár példatípust kellene bemutatnunk : *elseje — elseji, másodika — másodiki, Márton napja — Márton-napi, junius hava — junius havi, tanácsháza — tanács-házi*.

76: Talán itt valahol kellene szólnunk az *-ú, -ű* képző előtt feltűnő *j* betűről : *folyosó + ú = folyosójú, epe + ű = epéjű*.

86—88: Logikailag furcsa a közszavaknak és a tulajdonneveknek a szembeállítás. A tulajdonnevekkel ellentétben itt csak «egyéb szavaink»-ról beszélhetünk.

90—93: Nem látom értelmét, hogy a nagy kezdőbetűs szavak előtt a kis kezdőbetűsek négy kis csoportját külön fejezetben tárgyaljuk. Az itt vizsgált típusokat bátran beoszthatnánk a nagybetűs írás pontjaiba, a megfelelő szabály kiegészítésére; esetleg — mint szembeállítást — zárójelbe téve. (A 97., 98., 99. stb. pontban gondolatjel után van is ilyen toldalék.)

94—95: Nemcsak a mondatok és a verssorok első szavát kezdjük nagybetűvel, hanem a feliratokét, fejezetcímeiket stb. is, általában minden írásét. Ezek ugyan voltaképpen mondatpótlók, de azért külön is meg kell említenünk őket. Pl.: *Bejárát. Pénztár. Nyilvános telefonállomás. Első rész. Átdolgozott kiadás.*

96: Férjes asszonyok kettős neve közt vajjon kell vesszőt tennünk? Pl.: *Nagy Jánosné Fehér Kató*, vagy pedig *Nagy Jánosné, Fehér Kató*?

97: A doktor írásmódja mellett ezt is meg kellene említenünk: *özvegy, idősebb.*

102: Az itt tárgyalt tulajdonnevekben is csak a lényeges szavakat írjuk nagy kezdőbetűvel, mint a következő pontban sorra kerülőkben; az és-t pl. nem.

104: Dólt szedés esetén régen (228—29.) elég volt az irodalmi mű címének első szavát írni nagybetűvel: a *Buda halála*. Most csak ez helyes: *Buda Halála*. Nem tartom gyakorlatinak ezt a szigorítást.

109—28: Azt hiszem, lassan az idegen szavak — főként a tulajdonnevek — írásában is számolnunk kell a görögül, latinul tanulók számának csökkenésével. A görög szavaknak a 117. pontban említett (latin betűs) átírása helyett pl. gyakorlatibb volna a kiejtést vagy a görög írást követnünk. Így *Herodotos* helyett ezt íránk: *Hérodotosz*.

117: A görög szavak helytelen írására már hiába idézzük az *ödéma* szót: ez annyira általános lett, hogy *oidema* vagy *oedema* alakban már sosem fordul elő.

119: Ebben a pontban a fejezetcímmel ellentétben nemcsak tulajdonnevekről van szó; ezt a szövegben tudatosítani kellene! (Pl.: «*szláv, szlovák... mohamedán.*»)

144: Népszerű kiadványban homályosnak érzik az ilyen tömör szerkezet: «módosult értelmű állandó kapcsolat».

146: Az egybe- és a különírás szabálya nem mond sokat: «ha két szó együtt egy fogalmat fejez ki», ill. «ha... nem vált állandó kapcsolattá». Egyfelől éppen azt nehéz néha meghatározni, mikor vált állandó kapcsolattá; másfelől a *tanító néni* kapcsolat állandó is, egységes fogalmat is fejez ki, mégis két szóba írjuk.

148: «Egybeírjuk a főnévvel a vele állandó kapcsolatban levő, összetételt alkotó számneveket»: ez sem jobb szöveg. Az olvasó éppen arról tudja, hogy összetételt alkot két szó, hogy össze szokás írni. A minap a *kétnapos, négynapos, tíznapos* szót egybeírtam, de csak ösztönszerűleg, mert a szabály nekem sem mondott semmit. Később aztán megtaláltam a szójegyzékben a *hatnapos, kétéves, hároméves* példát, s ezeknek az analógiája megerősítette a fönti írásmódot. De fogalman sincs, hogy volna helyes: *harminc napos hónap*, vagy *harmincnapos*?

149: A második szabály alól kivétel: *atyámfia, atyádfia, atyjafia* stb. Egyébként a *háza népe, neve napja* írást is nehezen fogadja el a gyakorlat. (Talán a *magatartása, magaviselete* analógiája zavarja a különben jó szabály érvényesülését?)

154: A földalatti első tagja se nem «melléknévi», se nem «számnévi jelző». A «föld alatt» névutós szerkezet egésze kapott -i melléknévképzőt.

162: «Ha a mellérendelő összetételek valami ellentétet vagy határozatlanságot fejeznek ki, kötőjelet teszünk közéjük.» Kár, hogy közvetlen előtte idéztük — más szabály példajaként — a *maholnap* szót: ez határozatlanságot fejez ki és mellérendelő összetétel, mégsem kap kötőjelet. (Pedig a szabály általában véve igaz.)

163: Zárójelben utalni kellene a 177. pontra.

169: A szabály megint csak önmagába tér vissza: «az összetett igeneveket . . . rendszerint egybeírjuk». Itt még a «rendszerint» szó is elmaradhat, mégsem mond semmit.

175: A sorba bele kellene iktatnunk a *sohase(m)* szót is.

178: Itt is azt tudjuk meg, hogy azokat a szókat, «amelyek egységes szóvá váltak, egybeírjuk». Azt honnan tudjuk, hogy mikor váltak egységes szóvá?

183: A *Majna-Frankfurt, Fekete-tenger* helynévből -i képzővel alkotott melléknév írására zárójelben szintén ki kellene térni (vö. 187. p.).

184: Itt is szót érdemelne a *Pest megye* mellett a *Pest megyei* alak is. (Én ugyan korszerűbbnek tartanám az eddig ajánlott *pestmegyei* írásmódot, de amíg *Borsod-Abaúj-Zemplén megye* is van, addig erről nem lehet szó.)

189: Jó volna arra is kitérni, kell-e pont a címek, föliatok stb. végére. (Szerintem igen, de ma sok nyomda nem így jár el.)

190: Utalni kellene a 235. pontra: a sorszámnév pontja t. i. néha elmarad.

193: Az túlzás, hogy «a függő kérdés után . . . nem teszünk kérdőjelet». Ha a főmondat maga is kérdés, akkor a mellékmondata után is kérdőjel van: *Megkérdezem, mit akar?* — Az itt közölt szabály szerint a 173. pont «*kicsoda? micsoda?*» írása nem helyes.

201: A *bezzeg, be* stb. indulatszó után nem teszünk vesszőt, noha itt «az indulatszó szorosabban kapcsolódik egy mondathoz».

202: Utalni kellene arra is, hogy a mondat közben alkalmazott megszólítást elül is, hátul is vessző választja el: *Itt, elvtársaim, sürgősen cselekednünk kell!*

231: A rövidítések jegyzékének több részletével nem értek egyet:

Bpest Budapest (Miért maradt el?)

bpesti budapesti (Miért maradt el?)

c. címszó (Ez az értelme is fontos.)

én. ének (Ma inkább így rövidítik: *é.*)

f. fönt(i) (Ezt a rövidítést is számon kell tartanunk.)

Ford., ford. fordító (Ezt a rövidítést is számon kell tartanunk.)

i. u. időszámítás után(i) (Ha az *i. e.* rövidítést közöljük, ez sem maradhat el.)

*m*² négyzetméter (Fölösleges; a *m*³ sem fordul elő itt!)

ó óra (A betűrendben néhány sorral alább került.)

Sz., sz. szerző (Ezt a jelentést is számon kell tartanunk.)

tan. tanár, tanító (Fölösleges, elavult rövidítés.)

X. Y. Bárkinek a nevét helyettesíti. (Ha az *N. N.* előfordul, ez sem maradhat el.)

(Egyébként itt nagyobb számban kellene foglalkoznunk a ma általánosan használt betűszókkal, intézményrövidítésekkel stb. is.)

IV.

Könyvünknek talán leghasznosabb újítása a kiadós szójegyzék. A társadalom életének, munkájának minden változása — tudjuk — leggyorsabban a szótári szókincs átalakulásában tükröződik. Szótárunk pedig éppen ezeknek a legmaibb életünkre jellemző szavaknak az írásában adhat segítséget. 1946-ban a 8/4. kiad. a *munka* szónak és egész családjának egyetlen sort szentelt a szójegyzékben ; ma hatodfél nagyobb hasáb foglalkozik ezzel. A 47—185. lapig terjedő szótárt tehát alighanem többen és többször forgatják majd, mint magát a szabálygyűjteményt. A 18—20 000 szót, kifejezést tartalmazó mutató minden egyes tételével természetesen fölösleges aprólékosan foglalkoznunk. Nyilván mindenki találhat benne sok szót, amelyet másként írna ; ide azonban csak az általánosabb tanulsággal járó megfigyelések illenek.

Az egyszerűsítés körébe tartoznék a kettős írású alakok megszüntetése. Ebben a kérdésben azonban lényegében csak azt ismételném meg, amit PAIS DEZSŐ i. h. 382. jegyz. már elmondott.

Főntebb dicsérelőleg számoltam be a szótár nagy terjedelméről. Kérdés azonban : nem lehetett volna-e ennek az anyagnak a komoly tanulságait kisebb terjedelemben is biztosítani ? Akkor nyilván egyszerűbb, gyorsabb volna a használata. Vagy nem lehetett volna-e a fölösleges szavak helyett fontosabbakat tárgyalni ? Úgy látom, a kiválogatás valóban laza volt egy kissé. Mindenekelőtt utalok a PAISTÓL is említett ritka, alig használt idegen szavakra s a szinte egyszeri olvasat számba menő magyar alakulásokra (i. h. 383—84). Ezek mellett fölöslegesnek tartom azokat az egyszerű írású gyökérszavakat, amelyek után közvetlenül következik egy vagy több származékuk vagy összetételük is. Az *ájul* az *ájuldozik* előtt, az *ajtó* az *ajtófélfa* előtt, az *akác* az *akácfa* előtt, a *befurakodik* a *befurakodás* mellett, a *bizony* a *bizonyára* alak előtt, a *bölcső* a *bölcsődal* előtt, a *bőr* a *bőrbaj* előtt stb. stb. valóban nem jár külön haszonnal. (Nem vonatkozik ez az olyan gyökérszavakra, amelyeket külön másképpen írunk, mint származékok alapszavaként, pl. *derű* — *derül.*) — Nagy értéke a szótárnak az is, hogy egyes szavak mellett sok szó szerkezetet, állandó szókapcsolatot dolgoz fel. Az *ember* mellett, a *fej fej mellett* pl. jó segítséget nyújthat. De vajjon mi haszna lehet az *ágy ágy mellett* szerkezetnek ? Belekerülhet minden ilyen alkalmi kifejezés, pl. ezek : *szék szék mellett, szekrény szekrény mellett, ágy ágy mögött, előtt* stb? Nyilván nem. (A *váll váll mellett* pedig, amely szintén elég gyakori, nem fordul elő a szótárban.) Ugyanígy fölösleges az *ajakról ajakra terjed, az állatról állatra, állatról emberre terjed* mondattörédek is. Ezeket bizonyára nem is keresik majd ; s ha effélékkel terheljük a szógyűjteményt, akkor még a *gyárról gyárra, üzemről üzemre, vállalatról vállalatra, városról városra terjed* stb. is belekerülhetne, s akkor se vége, se hossza a kétes értékű szólalmoknak. (Megjegyzem, a 6. lap 1. sorában «kiadásról-kiadásra» van, tehát a kötőjel használata nem is következetes.)

Mindennek a holt súlynak a mennyiségét összesen legalább 10—15%-ra becsülöm. S helyette ilyen példákat vehetnénk be : *Aba Sámuel, Adél, Adolf, Afrika, afrikai, Afrika-kutató, agydaganat, agytekervény, az alkotmány ünnepe, Alpár mezeje, alulmarad a küzdelemben, de alul marad (= lent), ápoló(nő)-képző tanfolyam, argentin(ai), Arisztid, Aristophanes, az Árpádok, Artúr* (vö. 120. p.), *asztaloscéh, asztalosinas, asztalosipar, asztalosmunka, asztalossegéd* stb. stb., hogy csak egy párat említsünk.

Kisebb jelentőségű pontatlanságok még akadnak a szótárban. Ilyen pl. a betűrend néhány zavara : az *ágadzik-bogadzik* pl. az *ágál* elé, az *ág-boj* az *ágens* elé, az *Ágoston* az *ágostai* utánra való.

V.

Összefoglalva az eddigieket, el kell ismernünk, hogy a kötet értékes fejlődést jelent a helyesírási szabályzatok sorában, s újból megindította írásunk korszerűsítésének nehéz, de nagyon is szükséges folyamatát, rámutatott sok új szempont értékére vagy nehézségeire. A sietség valóban veszélyes az effajta kiadványok előkészítésekor ; az idézett apró kifogások egy része azonban nem is ezzel magyarázható, hanem pusztán azzal, hogy utólag mindig könnyebb hibát, gáncsolnivalót találni. Végül is csak azt remélhetjük, hogy az előző végső szavai valóra válnak, s «a belátható időn belül megjelenendő tizedik kiadásban» dolgozó népünk még hasznosabb, modernebb és gondosabb munkát, még hatásosabb segítséget kap.

Tompa József